

²⁶ Там само. – С. 83.

²⁷ Мальська М. П., Худо В. В., Цибух В. І. Основи туристичного бізнесу : Навчальний посібник [Електронний ресурс] / М. П. Мальська, В. В. Худо, В. І. Цибух. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/10290718/turizm/turistichniy_biznes_-_malska_mp

²⁸ Там само.

Резюме

Гостюк В. І. Правові засади та механізм державного регулювання туристичної галузі України.

Розкрито правові засади, механізм та концептуальні завдання державного регулювання туристичною галуззю України. Визначено пріоритети в механізмі та запропоновано напрями вдосконалення державного регулювання туристської діяльності.

Ключові слова: туристична діяльність, державний механізм управління, ліцензування, сертифікація, стандартизація.

Резюме

Гостюк В. И. Правовые основы и механизм государственного регулирования туристической отрасли Украины.

Раскрыты правовые основы, механизм и концептуальные задачи государственного регулирования туристической отрасли Украины. Определены приоритеты в механизме и предложены направления совершенствования государственного регулирования туристской деятельности.

Ключевые слова: туристская деятельность, государственный механизм управления, лицензирование, сертификация, стандартизация.

Summary

Hostyuk V. Legal principles and mechanisms of the state regulation of tourism industry of Ukraine.

Solved legal principles, mechanisms and conceptual problem of state regulation of tourism industry of Ukraine. Priorities in the mechanism and suggests directions for improving state regulation of tourism activities.

Key words: tourist activities, state management mechanism, licensing, certification, standardization.

Отримано 18.11.2013

УДК 347.9 (477)

Т. М. КУЧЕР

Тетяна Миколаївна Кучер, кандидат юридичних наук, асистент кафедри Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ ОСІБ З ФІЗІОЛОГІЧНИМИ ВАДАМИ В ЯКОСТІ СВІДКІВ

Для отримання бажаного для особи результату судового розгляду справи важливе значення має правильне формування та достатність доказового матеріалу. Частиною другою ст. 57 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) встановлено виключний перелік засобів доказування, на підставі яких можна отримати необхідні відомості для підтвердження правомірності та обґрунтованості своєї позиції. Поряд з іншими одним із таких засобів є показання свідків, під якими розуміють повідомлення особою про відомі їй обставини, які мають значення для справи. До того ж, ст. 180 ЦПК України детально регламентує порядок допиту свідків як спосіб отримання таких показань. Окрема стаття ЦПК України визначає особливості допиту певної категорії осіб, а саме: малолітніх і неповнолітніх свідків (ст. 182 ЦПК України) у зв'язку з необхідністю додаткових даних про рівень їх розвитку, стан психіки, світосприйняття, соціальну адаптацію тощо. Проте не лише обсяг дієздатності як суб'єктивний психологічний чинник повинен визначати специфіку проведення допиту осіб в якості свідка, адже стан здоров'я людини є не менш важливим критерієм для встановлення винятків із загальних правил отримання необхідних доказів.

Для володіння інформацією про певні явища, події людина не лише пасивно накопичує дані про світ, а ще активно контактує з ним, відтворює зовнішні внутрішні образи. Для підтримання зв'язку людини з навколишнім середовищем застосовуються вироблені практикою, досвідом та зрозумілі для ідентифікації знаки й символи. У бутті такий обмін кумулятивної інформації відбувається за допомогою мови. Думка без словесного втілення неможлива, за допомогою мови образи свідомості актуалізуються і стають дійсністю як для інших, так і для самої людини¹. Мовою є система знаків із заданою інтерпретацією, яка використовується для комунікації (спілкування) та пізнання²; система знаків як засіб людського мислення, вираження думок, спілкування³. При цьому не треба необачно обмежувати систему знаків мови лише словами. Так, знаком вважається будь-який матеріальний об'єкт, що у своєму бутті представляє інші предмети реального світу та у зв'яз-

© Т. М. Кучер, 2013

ку з цим може використовуватися у процесі пізнання і спілкування для набуття, збереження, перетворення й передачі інформації⁴; символічно, умовно представляє і відсилає до означуваного ним предмета, явища, події, властивості, відношення⁵. Не завжди саме літерним способом можна правильно та точно передати споглядані об'єкти. Для таких випадків у мові розрізняють різні види знаків. Так, знаки-індекси – це знаки, які безпосередньо вказують на позначуваний ними предмет, знаки-образи мають певну подібність з відповідними предметами (малюнок, креслення, схема події), знаки-символи фізично ніяк не пов'язані з предметами, на які вони вказують, а їх зв'язок виявляється або за угодою, або стихійно при формуванні мови і практичному її засвоєнні конкретною людиною⁶. Наведене розмежування має вагоме значення для формування доказу, в якому засобом доказування виступає людина. За загальним правилом доказом можуть бути повідомлені особою обставини, які мають значення для справи, отримані шляхом допиту її як свідка. Із змісту ст. 180 ЦПК України, що регламентує порядок допиту свідків, випливає, що основою такого повідомлення є довільна розповідь викликаного особи про відомі їй події та надання відповідей на поставлені особами, які беруть участь у справі, та судом питання. Лише у випадках необхідності зазначення конкретних дат, чисел, що важко зберегти у пам'яті, свідок має виключне право користуватися записами, які потім приєднуються до справи (ст. 181 ЦПК України). Окремо визначено порядок допиту малолітніх і неповнолітніх свідків. Між тим, жодним чином не виокремлено процедуру допиту свідків, що мають фізіологічні вади (зору, слуху). Лише у ст. 51 ЦПК України виключено з числа осіб, які можуть підлягати допиту як свідки, недієздатних фізичних осіб, осіб, що перебувають на обліку чи на лікуванні у психіатричному лікувальному закладі і не здатні через свої фізичні або психічні вади правильно сприймати обставини, що мають значення для справи, або давати показання. Дійсно, така позиція законодавця щодо наведеної категорії осіб є правомірною, адже ніхто не може бути впевненим у об'єктивності повідомлень, зроблених особами, які мають розлад психіки, а тому і допускати їх як підтвердження чи спростування позицій осіб не вбачається вірним. Але не будемо забувати, що люди з іншими вадами можуть цілком чітко, достовірно та неупереджено викласти відомі їм обставини. Самі показання свідка – це лише озвучена ним інформація, яка має місце в його пам'яті⁷. Наявність окремих фізичних недоліків (поганий зір, глухота) ще не означають, що дана особа не може свідчити у суді⁸. Хоча підхід для можливості довільної розповіді таких осіб повинен бути особливий – залежно від наявних у них вад. Так, передача відомих даних сліпою людиною може мати характер розповіді, а тому і частина сьома ст. 180 ЦПК України може застосовуватися і для спеціальних випадків, певні ж обмеження матимуть місце лише для застосування частини восьмої зазначеної статті щодо кола питань, які можуть бути поставлені такій особі. По-перше, вони не повинні містити звернень на зразок «Розкажіть, що ви бачили» і при формулюванні запитань слід уникати такого дієслова та усіх пов'язаних з ним похідних; по-друге, і зміст таких запитань, а не тільки формулювання, не повинні стосуватися безпосередніх дій, які можливі за допомогою зору.

Як приклад: у справі про визнання недійсним договору купівлі-продажу через зловмисну домовленість представника однієї сторони з другою стороною позивач просить сліпого свідка показати на особу, яка була присутня під час вчинення такого правочину або розповісти, як виглядала така особа. Що стосується людей із вадами слуху, то існує відповідна градація: глухі, німі та глухонімі. Відповідно свідок з вадами слуху – глухий чи глухонімий не міг в силу таких розладів чути звуки, а тому і запитання не можуть стосуватися такого аспекту його обізнаності. Німі люди в силу порушення мовного апарату чи центральної нервової системи, у свою чергу, можуть бачити та чути, але позбавлені можливості звукомовного спілкування. Тому головною проблемою за таких умов є встановлення контакту з такою особою і отримання необхідних відомостей у зрозумілій для суду формі. Через законодавчу неврегульованість цих особливостей у суду немає правових підстав для зняття таких некоректних питань, однак у разі повідомлення запитуваних даних останній має зазначити у своєму рішенні, з яких підстав він відхиляє такі докази. Звісно, навіть для звичайного обивателя це звучить абсурдно, проте суд, як уповноважений орган, не може ігнорувати юридичні приписи. Згідно з п. 3 частини першої ст. 215 ЦПК України у мотивувальній частині рішення суд зазначає мотиви, з яких суд вважає встановленою наявність або відсутність фактів, якими обґрунтовувалися вимоги чи заперечення, бере до уваги або відхиляє докази. Знімати питання, поставлені свідку, суд має право за заявою осіб, які беруть участь у справі, якщо вони за змістом ображають честь чи гідність особи, є навідними або не стосуються предмета розгляду (частини дев'ята ст. 180 ЦПК України).

Спробуймо зрозуміти, а чи може суддя практично використати за таких умов правомочність щодо зняття питання. Будь-які фізичні вади особи є її невід'ємною частиною, притаманною від народження або набутою в процесі життя. Дійсно, честь та гідність особи за конституційними положеннями визнається найвищою соціальною цінністю (ст. 3) і право на їх повагу та недоторканність. При цьому такі категорії є більше оціночними, етичними, аніж юридичними. Так, честою визнається поняття моральної свідомості й категорія етики, що включає в себе моменти усвідомлення індивідом свого суспільного значення й визнання цього значення з боку суспільства⁹. У юридичному розумінні під честю слід розуміти особисте немайнове благо, що є позитивною соціальною оцінкою особи в очах навколишніх, яка ґрунтується на відповідності її діянь (поведінки) загальноприйнятим у суспільстві уявленням про добро і зло та усвідомленні нею цієї оцінки. При цьому регулюванню та охороні підлягають лише праввідносини, що виникають стосовно зовнішньої (об'єктивної) сторони честі, оскільки внутрішня (суб'єктивна) сторона честі правовому впливу не піддається, вона є недосяжною для стороннього втручання¹⁰. Право ж на честь – особисте немайнове право фізичної особи на об'єктивну, повну та своєчасну оцінку її діянь (поведінки з дотримання морально-етичних норм та правових норм з боку суспільства, певної соціальної групи та окремих громадян, а також на формування цієї

оцінки та користування нею. У свою чергу, гідністю є поняттям моральної свідомості, яка виражає уявлення про цінність кожної людини як моральної особистості, а також категорія етики, що означає особливе моральне ставлення людини до самої себе і ставлення до неї з боку суспільства, в якому визнається цінність особистості; цінність кожної фізичної особи як унікальної біопсихосоціальної істоти¹¹.

Як бачимо, законодавчих підходів до змісту цих благ немає, існують лише наукові доробки фахівців різних природничих наук. Відсутність же законодавчо закріплених нормативів ускладнює і процес застосування відповідальності за вчинення таких дій. Головними умовами їх забезпечення є повага та недоторканність. Поряд з тим спільною ознакою для понять честі та гідності є цінність кожної особистості, належне моральне її оцінювання, недопустимість принижень, тортур, зневажливого ставлення. Найбільш часто способом порушення честі та гідності є поширення недостовірної інформації. У такому разі за відсутністю образ з боку осіб, які беруть участь у справі, у запитаннях до свідків, що мають відповідні порушення органів чуття, немає і підстав для зняття недоречних запитань, а особа, яка дає показання, зобов'язана на них відповісти. Що ж стосується інших підстав для зняття запитання в якості навідних чи тих, що не стосуються справи, то тут ключове значення матиме професійність чи належна підготовка представника або сторони, а не фізичний стан свідка.

У цивільному судочинстві згадування про спеціальну категорію осіб міститься лише у частині першій ст. 55 ЦПК України щодо вимог до перекладачів, як інших учасників процесу. У цій статті визначено, що перекладачем може бути особа, яка вільно володіє мовою, якою здійснюється цивільне судочинство, та іншою мовою, знання якої необхідне для усного чи письмового перекладу з однієї мови на іншу, а також особа, яка володіє технікою спілкування з глухими, німими чи глухоніми. Що стосується допуску перекладачів у процес, то він в силу частини другої ст. 55 ЦПК України здійснюється за заявою особи, яка бере участь у справі. У зв'язку з одиничністю згадування такої категорії осіб у відповідному кодифікованому акті цікавими та актуальними є питання щодо виклику таких осіб у якості свідків – порядок вручення їм повісток; інформування суду щодо наявних у них порушень органів чуття. Розглянемо ці питання по черзі.

Первинно для отримання доказів із показань свідка треба викликати його в такій якості. Способом забезпечення доказів є допит свідка, однак для його здійснення заінтересована особа (особи, які беруть участь у справі) повинна подати заяву про виклик свідка, зміст та порядок подання якої регламентовано ст. 136 ЦПК України. Згідно з імперативними вказівками закону вона повинна містити ім'я, місце проживання (перебування) або місце роботи свідка та обставини, які він може підтвердити. Жодних інших відомостей щодо особистості такого учасника процесу законодавець не вимагає.

Далі при позитивному результаті розгляду такої заяви, звісно, слідує процедура виклику такої особи до суду, який здійснюється у відповідній формі. У судовій повістці про виклик зазначаються наступні дані: ім'я фізичної особи; найменування та адреса суду; місце, день і час явки за викликом; назва справи, за якою робиться виклик; в якості кого викликається особа (в нашому випадку – в якості свідка); викликається особа в судове засідання чи у попереднє судове засідання; обов'язок особи, яка одержала судову повістку в зв'язку з відсутністю адресата, за першої можливості вручити її адресату; роз'яснення про наслідки неявки (примусовий привід свідка) і про обов'язок повідомити суд про причини неявки (частина перша ст. 75 ЦПК України). Тобто ані в заяві про виклик, ані у відповідній судовій повістці про наявність ускладнюючих обставин, а саме вад свідка, не зазначається.

Вимогами щодо процедури вручення судової повістки про виклик є:

– строк – повинна бути вручена з таким розрахунком, щоб особи, які викликаються, мали достатньо часу для явки в суд і підготовки до участі в судовому розгляді справи, але не пізніше ніж за три дні до судового засідання (частина четверта ст. 74 ЦПК України);

– порядок передачі – надсилання поштою рекомендованим листом із повідомленням; передання через кур'єрів; вручення стороною чи її представником за їх згодою; безпосередньо в суді (частина п'ята ст. 74 ЦПК України); телеграмою, факсом чи за допомогою інших засобів зв'язку (частина шоста ст. 74 ЦПК України); за місцем роботи (ч. 7 статті 74 ЦПК України);

– підтвердження отримання – розписка особи, що викликається; якщо особи не виявлено у місці проживання, її під розписку вручають будь-кому з повнолітніх членів сім'ї, які проживають разом з нею, а за їх відсутності – відповідній житлово-експлуатаційній організації або виконавчому органу місцевого самоврядування; відповідна помітка на повістці особи, яка її доставляє, про відмову адресата одержати судову повістку (за таких обставин особа вважається повідомленою) (ст. 76 ЦПК України).

Знову ж таки жодне положення щодо вручення судової повістки не передбачає будь-яких особливостей чи окремих випадків у разі наявності у особи фізичних вад. Але ж це й не дивно, адже формально суд і не може знати про їх наявність, оскільки подання такої інформації не вимагається. І тут одразу виникають проблеми залежно від виду фізіологічних порушень: у разі порушення зору – ознайомлення такого свідка з повісткою, її вручення. В силу сліпоти вона не може її прочитати або її вручено житлово-експлуатаційній організації чи виконавчому органу місцевого самоврядування для передання глухій чи глухонімії особі, але останні така повістка була загублена, а її зміст передано на словах. Тобто, у такому випадку законодавчо слід врегулювати порядок вручення таких повісток або членам сім'ї, або офіційним опікунам чи піклувальникам даної категорії осіб.

Далі, в ході судового засідання виникає інша проблема. За умови з'явлення такого свідка до суду слід вирішити, яким чином його допитувати. Єдиним шляхом вирішення вбачається допущення у процес пере-

кладача для глухої, німої чи глухонімої особи. Але такі дії суд може здійснити лише за ініціативою особи, яка бере участь у справі, а не самотійно. Тому суду слід дочекатися відповідних звернень від визначених законом осіб (або негласно їх вимагати, оскільки діє принцип диспозитивності), а також втратити процесуальний час. Адже перекладача слід залучити у процес, і на його пошук та явку до суду потрібний додатковий час. Отже, виходить, що законодавча невизначеність особливостей допиту свідків з вадами призводить до процесуальних затримок та юридичних казусів.

¹ Філософія [Текст] : [підручн.] / За ред. О. П. Сидоренка. – К.: Знання, 2008. – С. 424.

² Конверський А. Є. Логіка : [підручн.] для студ. юрид. фак-тів / А. Є. Конверський. – К. : Центр учбової літератури. – 2008. – С. 39.

³ Філософія [Текст] : [підручн.] / За ред. О. П. Сидоренка. – К. : Знання, 2008. – С. 858.

⁴ Там само. – С. 423.

⁵ Конверський А. Є. Вказана праця. – С. 40.

⁶ Там само. – С. 41.

⁷ Цивільний процес України : академічний курс [Текст] : [підручн. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / [Фурса С. Я., Фурса Є. І., Гетманцев О. В. та ін.]; за ред. С. Я. Фурси. – К. : Видавець Фурса С. Я. : КНТ, 2009. – С. 398 – (Серія «Процесуальні науки»).

⁸ Треушников М. К. Судебные доказательства [Текст]. 4-е изд., перераб. и доп. – М. : ОАО «Издательский дом «Городец», 2005. – С. 185.

⁹ Вільна енциклопедія «Вікіпедія» [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A7%D0%B5%D1%81%D1%82%D1%8C>

¹⁰ Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України : У 2 т. – 3-є вид., перероб. і доп. / За ред. О. В. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – Т. 1. – С. 500.

¹¹ Там само. – С. 501.

Резюме

Кучер Т. М. Особливості проведення допиту осіб з фізіологічними вадами в якості свідків.

Одним із способів дослідження доказів, зокрема показань свідків, є допит, процедура здійснення якого чітко регламентована відповідними статтями цивільного процесуального законодавства. У даній статті розглядається можливість застосування передбаченої законом загальної процедури щодо окремої категорії суб'єктів – людей, що мають певні вади. За результатами такого дослідження виробляється методика проведення допиту стосовно названих осіб. Такі критерії дали змогу дозволити сформулювати конкретні висновки та пропозиції з удосконалення чинного законодавства України.

Ключові слова: доказ, засіб доказування, допустимість, правило, особа, фізіологічні вади, свідок.

Резюме

Кучер Т. Н. Особенности проведения допроса лиц с физиологическими изъянами в качестве свидетелей.

Одним из способов исследования доказательств, в частности показаний свидетелей, является допрос, процедура осуществления которого четко регламентирована соответствующими статьями гражданского процессуального законодательства. В данной статье рассматривается возможность применения предусмотренной законом общей процедуры относительно отдельной категории субъектов – людей, имеющих определенные недостатки. По результатам такого исследования вырабатывается методика проведения допроса относительно названных лиц. Такие критерии рассмотрения позволили сформулировать конкретные выводы и предложения по усовершенствованию действующего законодательства Украины.

Ключевые слова: доказательство, средство доказывания, допустимость, правило, лицо, физиологические изъяны, свидетель.

Summary

Kucher T. Peculiarities of interrogating persons with disabilities as witnesses.

One way of the way in investigating the evidence, namely the testimony of the witnesses is his interrogation, this procedure is clearly regulated by the relevant articles of the civil procedure law. This article discusses the possibility of applying the statutory general procedure regarding to the certain categories of subjects – people with disabilities. According to such results the procedure for interrogating the specified persons has been created. Such criteria of examination allowed us to formulate specific conclusions and proposals to improve the current legislation of Ukraine.

Key words: evidence, manner of proving, admissibility, rule, individual, physiological defects witness.

Отримано 27.09.2013